

Україна і СВІТ

вступ до історії
та громадянської
освіти

Марина КАФТАН, Ірина КОСТЮК, Ксенія НОВІКОВА

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Навчальні матеріали для пілотування
у 6 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Урок 28

Київ · Світич · 2023

§ 28 Писемні джерела періоду Київської держави

Про що можна дізнатися з давніх літописів та інших писемних джерел?

Після ознайомлення з матеріалами параграфа й виконання завдань ти зможеш:

- *наводити приклади писемних пам'яток періоду Київської держави;*
- *розрізняти писемні джерела та визначати їх тему і походження;*
- *виокремлювати характерні риси давнього писемного джерела на наведених прикладах;*
- *укладати перелік запитань для аналізу письмового джерела й аналізувати відповідні тексти;*
- *визначати роль писемних джерел у дослідженні минулого нашої країни.*

1. Які писемні джерела давнього періоду історії України відомі історикам?

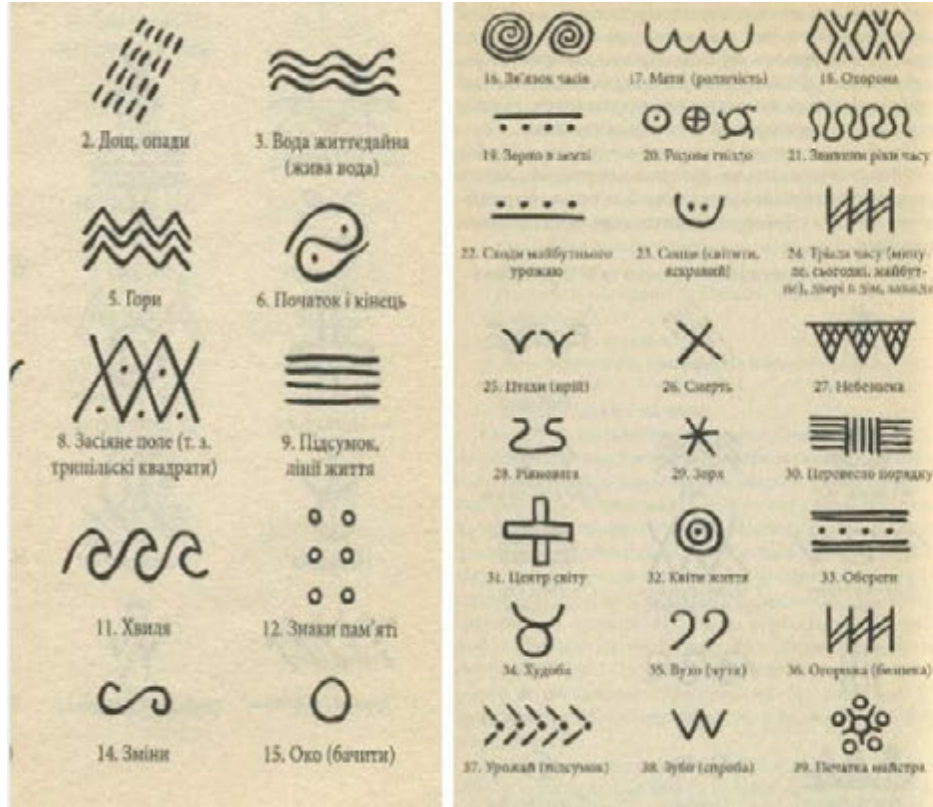
1. Пригадай, хто такі трипільці та коли вони жили у межах річки Дніпра та Дністра.

2. Коли виникла сучасна писемність?

Як не дивно, але писемні джерела з'явилися ще до появи повноцінної писемності. Наприклад, трипільці мали кілька сотень умовних позначок, якими передавали послання. Навіть знайоме нам усім слово "писанка" походить від слова "писати". А це означає, що наші предки писали на яйці. Про це свідчать більшість писанкових символів. Саме тому у випадку Трипілля вчені говорять про *протописемність*, так само як про протоміста і протоцивілізацію. Однак написати художній твір чи розлогий документ такими знаками неможливо.

Цікавий факт

Трипільські піктограми та їх можливе значення
 (на думку українських учених)

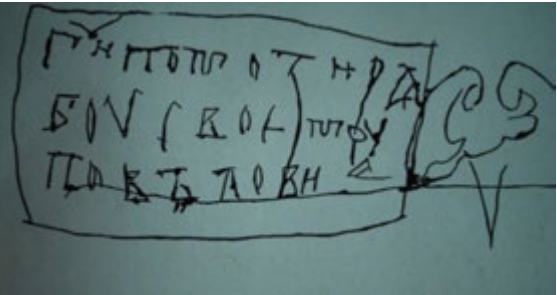

На території України не було великих покладів каменю, щоб залишати на ньому розлогі послання, як це робили у єгипетських храмах і пірамідах. Тут не ріс папірус, з якого можна було би виготовляти папір. Наші предки користувалися іншими матеріалами.

За часів Київської держави заможні люди, а також монахи у монастирях для договорів, заповітів, княжих розпоряджень, переписування давніх грецьких чи латинських книг використовували *пергамент*. Звичайні люди писали на корі дерев або *бересті* (*березовій корі*). Це доступний матеріал, але зберігається дуже погано, особливо у кліматичних умовах України. На бересті не зберігали документи державного значення, зазвичай листи або побутові записки. Дослідники називають мову часів України-Русі старослов'янською чи церковнослов'янською. Ця мова є основою старовинної та сучасної української мови.

Написи, вирізьблені на стінах, називаються *графіті*. Найбільш відомими є *графіті* на стінах Софії Київської, де історики знайшли і дослідили понад 7 тис. графіті різними мовами. Зокрема, давньоукраїнською, грецькою, латинською, польською, німецькою, англійською тощо. Графіті знаходять і на стінах церкви Спаса на Берестові, Золотих Воріт у Києві, церкви святого Пантелеймона у Галичі (сучасна Івано-Франківська область).

3. Який вид писемності представлений у **джерелах 1, 2**? На якому матеріалі зроблені ці писемні пам'ятки? До якого виду писемних джерел належать наведені записи? Чому історики цікавляться такими написами?

	<p>Джерело 1. Берестяна грамота часів України-Русі, приблизно 1110–1124 рр. Лист Говенової до Нежничача з вимогою повернути гроші в сумі 60 кун, залишені йому на зберігання її покійним чоловіком (Говеном)</p>
	<p>Джерело 2. Графічне відтворення напису на стінах Софійського собору у Києві: «ГОСПОДИ ПОМОЗИ РАБУ СВОЄМУ ПАВЛОВИ». XI-XII ст.</p>

Повна протилежність настінним написам і запискам на бересті – *літописи* та інші *рукописні твори* X–XIII ст. Великі, поважні, написані не потайки, а за наказом влади, літописи відображають не побутову ситуацію, а значний відрізок історії. Втім, на відміну від більшості берестяних грамот чи графіті, літописи – вторинні джерела інформації, часто написані через сотні років після описаних у них подій.

Найвідоміша з найдавніших українських хронік – “Повість минулих літ”, створена на початку XII ст. Вважається, що автором чи упорядником був чернець Нестор. В історії він відомий як Нестор-літописець. Оригінальний текст не зберігся, але ми знаємо його з переписів XV ст. та пізніших. «Повість минулих літ» Нестора розповідає про створення руської держави у IX ст., появу князів, заснування Києва та хрещення Русі. Нестора від події відділяли сторіччя, а авторів копії – майже пів тисячі років. Що далі від автора у часі, то більше у тексті легенд і переказів, що ближче – то точніше з погляду істориків є оповідь. Нестор цитує давньоруські договори з візантійськими імператорами, які в оригіналі були написані грецькою мовою, або свідчення європейських хроністів того часу.

2. Як вивчати писемні джерела

Для того, щоб аналізувати писемні джерела, треба дотримуватися певних правил. Послідовно відповідаючи на запропоновані запитання, історики вивчають писемні документи, міркуючи над їх достовірністю, здобуваючи інформацію про той чи інший час, країну, подію чи явище.

4. За запропонованими у пам'ятці запитаннями проаналізуй подані нижче джерела. Постав їх у хронологічну послідовність. Наскільки хронологічна послідовність писемних джерел збігається з послідовністю подій чи явищ, які там описані? Про що це свідчить?
5. Що об'єднує усі ці джерела, а чим вони відрізняються?
6. Обери два-три джерела та уклади на їх основі невелику оповідь. Дай їй назву.

Пам'ятка для аналізу писемного джерела:

- Що це за документ?
- Якою мовою написаний документ? Що потрібно, аби його прочитати?
- Про що чи про кого розповідає писемне джерело?
- Чи можна визначити час написання тексту?
- Чи є у тексту автор? Якщо немає, чи можна його визначити?
- Яким джерелом є текст - первинним чи вторинним? Як це можна визначити?
- Якої інформації не вистачає, аби зрозуміти текст?
- Що нового пропонує дане письмове джерело до існуючих знань?
- Як визначити правдивість свідчення письмового тексту?

Джерело 3. Уривок з літопису «Повість минулих літ», 1113 р. (Давньослов'янська мова)

У рік 6551 [1043]. Послав Ярослав Володимира, сина свого, на греків* і дав воїв многих, а воєводство доручив Вишаті...

І рушив Володимир на Цесароград** у човнах, і прийшли вони на Дунай, а од Дунаю пішли до Цесарограда. І знялася буря велика, і розбила кораблі русі. І княжий корабель розбив вітер, і взяли князя Володимира в корабель воєводи Ярославового. Інші вої Володимирові були викинуті на берег, числом шість тисяч. І коли хотіли вони повернутися назад, то не пішов з ними ніхто із дружини*** княжої.

...І була вість грекам, що побило море кораблі русі, і послав цесар на ім'я Костянтин, услід за руссю чотирнадцять суден Мономах. Тоді Володимир

з дружиною побачивши, що вони йдуть за ними, і пішовши за назад, побив судна грецькі. І вернулися вони в русь, повсідавши у кораблі свої.

* так у IX-XII стол. називали мешканців Візантійської імперії на півострові Мала Азія

** так мешканці Київської держави називали Константинополь, столицю Візантійської імперії, сучасне м. Стамбул

*** особисте військо князя

Джерело 4. Уривок з давньої скандинавської хроніки «Сага про Егмунда», XIII ст.

(давньоісландська мова)

Про наймання князем Ярославом Мудрим своєї дружини з варягів* Zobov'язаний «пожалувати їм дім, ... не відмовляти в жодному добрі зі своїх кращих припасів, а також відпускати на кожного воїна по унці** срібла; коли ж [воїнам] доведеться сидіти без діла, то їм належить [жалувати] менше добра».

* варяги – назва мешканців скандинавських країн у давньоукраїнських літописах

**унція – стародавня міра ваги, дорівнює 28-30 грамам

Джерело 5. Сторінка з «Ізборніка Святослава» 1073 р. *

*Ізборник Святослава – пам'ятка давньоруського письменства, що містить статті релігійного, побутового, повчального характеру

Джерело 6. Сторінка з Літопису минулих літ Фрагмент тексту Повісті минулих літ у Радзивіллівському літописі (список XV ст.)

Джерело 7. Уривок із друкованого варіанта «Саги про Егмунда»**Eymundar þáttur**

Hér hefur upp þátt Eymundar ok Ólafs konungs

Hringr hefir konungr heitit, er rēð fyrir Upplöndum í Noregi. Þat ríki var kallað Hringaríki, er hann var konungr yfir. Hann var vitr ok vinsæll, góðgjarn ok vellauðigr. Hann var Dagsson, Hringssonar, Haraldssonar hins hárfagra, ok þótti sú ætt best ok göfgust í Noregi at eiga til hans at telja. Hringr átti þrjá sonu, ok váru allir konungar. Einn hét Hrærekr. Hann var þeirra elzt. Annarr hét Eymundr, þriði Dagr. Þeir váru allir harðfengir menn ok váru í útgörðum fyrir föður sínum ok í vikingu ok öfluðu sér svá metorða. Þetta var í þann tíma, er Sigurðr konungr sýrr rēð fyrir Upplöndum. Hann átti Ástu Guðbrandsdóttur, móður Ólafs konungs hins helga. Þórný hét systir hennar, móðir Hallvarðs hins helga, en önnur Ísriðr, móðurmóðir Steigar Þóris. Þeir váru fóstbræðr, er þeir óxu upp, Ólafr Haraldsson ok Eymundr Hringsson. Þeir váru ok mjök jafnaldra. Þeir vöndust við íþróttir allar, þær er karlmann bætti, ok váru ýmist með Sigurði konungi eðr með Hringi konungi, föður Eymundar. En þá er Ólafr konungr fór til Englands, þá fór Eymundr með honum. Þar var ok með þeim Ragnarr Agnarsson, Ragnrssonar rykkils, Haraldssonar hárfagra, ok margt annarra ríkra manna. Váru þeir því ágætari ok viðfrægri sem þeir fóru víðara, sem nú hefir raun á orðit um Ólaf konung hinn helga, at hans nafn er kunnigt orðit um alla Norðrhálfuna. Ok þá er hann fékk vald yfir Noregi, lagði hann undir sik allt land ok eyddi öllum fylkiskonungum, sem segir í sögu hans með ýmsum atburðum, sem fróðir menn hafa ritat, því at þat er jafnan sagt, at hann tók ríki af fimm konungum

Підсумкові запитання і завдання.

1. Що таке хроніка і літопис?

2. Чим відрізняються графіті, берестяні грамоти і рукописні книги періоду Київської держави?

3. Закінчи речення «Ми можемо дізнатися з писемних джерел X–XIII століття...»

4. Що потрібно дослідникам для того, щоб читати історичні писемні джерела?

5. Чому порівняльне мовознавство є важливою історичною дисципліною?

6. Учені стверджують, що «Повість минулих літ» написана церковнослов'янською мовою, тодішньою літературною. Але у тексті наведена величезна кількість слів розмовної мови тисячолітньої України-Русі: «хоробрий, володіти, рубати, сказати, створити, знемагати, красти, печерка, пороги (Дніпровські), сором, туга, подружжя, корчага, невіглас, орати, наймит, ніколи, жито, кияни, рілля, свита, зоря...». Про що свідчить наявність цих слів у писемному джерелі початку XII ст.?

7. Національний банк України у 2013 році випустив срібну пам'ятну монету «900 років Повісті минулих літ» (номіналом 10 гривень). Як ти думаєш, чому сучасна держава Україна відзначила таку давню подію?

Домашнє завдання

Уяви себе дослідником/дослідницею. Твоє завдання – укласти історію свого міста/селища/села. Які писемні джерела тобі потрібно використати для такого дослідження?
